

СЕКЦІЯ 3. ІСТОРІЯ. ФІЛОСОФІЯ

Голуб А.А.

*аспірантка спеціальності 032 Історія та археологія;
асистентка кафедри історії, правознавства та методики навчання Глухівського
національного педагогічного університету імені Олександра Довженка
Науковий керівник — д-р пед. наук, доц. Гриценко А.П.*

ГЛУХІВСЬКЕ ЄВРЕЙСЬКЕ КЛАДОВИЩЕ: ЗАСНУВАННЯ ТА НАЦІОНАЛЬНА СПЕЦИФІКА ВІДВІДУВАННЯ

У тезах висвітлені поняття «історичне краєзнавство», «край». Окреслено важливість популяризації історії окремих регіонів у контексті загальноукраїнської. Проаналізовано масову появу євреїв у Глухові (нині – Сумщина), складнощі проживання національної меншини в місті, одну з версій заснування єврейського цвинтаря з урахуванням статистичних даних їх смертності за 1845 і 1858 рр. Основну увагу зосереджено на традиціях відвідування поховань представників семітської народності.

Ключові слова: Глухів, євреї, кладовище, цвинтар, поховальні плити, історичне краєзнавство.

Україна в усі часи була поліетнічною країною з різноманітним традицій та звичаїв. Це пов'язано з історико-географічними факторами. Не завжди етнічні меншини проживали в мирі та гармонії на українських землях. Періодично відбувались збройні конфлікти, різного роду утиски. Так було і з євреями, котрі з XVI ст. почали заселяти Сіверщину, зокрема м. Глухів.

Наша держава нині продовжує виборювати власну територіальну цілісність і незалежність. Війна Росії проти України активізувала необхідність історичної обізнаності та громадянської самосвідомості населення, патріотичного виховання молоді, толерантного ставлення до інших народів і національних меншин. Важливим є історичне краєзнавство, тобто накопичення писемних матеріалів, речових чи усних (наприклад, фольклор) джерел інформації тощо «певного географічного та історичного регіонів країни» для подальшого аналізу та популяризації [3, с. 31–32]. Краєзнавці не обов'язково є кваліфікованими істориками. Здебільшого це люди, котрі цікавляться подіями минувшини своєї Батьківщини, прагнуть зберегти та передати наступним поколінням матеріальні цінності, традиції краю. Вони аналізують соціальні, політичні, культурні та інші особливості населених пунктів. Поняття «край» охоплює доволі широкий діапазон об'єктів – від цілого регіону до невеликого села [3, с. 31–32].

За літописними даними євреї Глухів активніше почали заселяти в період Великого князівства Литовського (XVI ст.). Ставлення до національної меншини було лояльне, порівнюючи з XVIII ст., коли місто ввійшло до складу Речі Посполитої. Майже відразу було видано указ про виселення з Чернігівського воєводства представників семітської спільноти через погану економічну ситуацію регіону, на яку нібито вони негативно впливали. Загалом, євреї постійно піддавались утискам. У 1794 р. вони нарешті отримали офіційне право на проживання в Київській, Чернігівській, Новгород-Сіверській губерніях. З 1804 р. Олександр I розпорядився про присвоєння євреям прізвищ, адже до цього часу вони їх не мали, а ідентифікувались за ім'ям і по-батькові. Люди цієї національної меншини в Глухові займались торгівлею, утримували шинки, заїжджі двори, крамниці, аптеки, лавки з прикрасами. Наприкінці XIX ст. їх у місті проживало 2644 чоловік, з яких жінок – 1319. Поступово ця цифра зростала аж до Першої світової війни, яка, на жаль, забрала близько 3500 життів євреїв із 6000 загальної кількості. У період Другої світової війни ситуація ще погіршилась, оскільки нацисти їх масово знищували [2, с. 64–85].

Національної меншини в Глухові лишилось дуже мало. На підтвердження їх проживання в місті наявні письмові історичні джерела та кладовище з захороненнями

переважно XIX–XX ст. Усього нараховується близько 1100 надгробків. Поховальні плити цікаві своїми неповторними орнаментами, формами кам'яних стел, зображеннями релігійних мотивів, тварин тощо. За однією з версій заснування глухівського єврейського кладовища відомо, що ця територія належала протопопу Корнелію Юзефовичу. З кінця XVIII ст. цвинтар перейшов у володіння настоятеля Анастасіївської церкви Глухова – Іоанна Казанського, який здавав у оренду цю землю громаді національної меншини. У метриці за 1845 р. зазначено, що померлих за рік представників семітської народності було 21, а 1858 р. – 42. Якщо поррахувати, то в межах 100 років могло бути близько 3000–3500 поховань (візуалізувати можна лише 1100) [1, с. 107–110; 2, с. 53–55].

У євреїв не прийнято відвідувати цвинтарі часто, а особливо не можна під час релігійних свят, по суботам і вночі. Основною причиною походів на кладовища було прохання про заступництво покійних за живих перед Богом, тобто свого роду жадання допомоги від вищих сил. Часто ходили на цвинтарі за день до свят (Йом-Кіпура, 9-е Ава) чи наступного (Шавуот, річниця смерті родичів). Про точні дати відвідувань повідомляв очільник їх громади. Старались, щоб це припадало на вівторок чи четвер. Основний час для навідування кладовищ здебільшого був у місяць Елул (6 місяць єврейського календаря, серпень-вересень) перед Рош-ха-Шана (Новим роком). У синагогах у такі дні читали Тору, тривав покаянний піст [4, с. 158–159].

На цвинтарі ходили тільки зранку, де натщесерце чоловіки каялись, читали поминальну молитву (жінки не робили цього), а далі на ідиші висловлювали своє прохання до померлого. Далі прощались, гарантували не тривожити родича рік, тобто до наступної зустрічі та обов'язково мили руки на виході. Якщо протягом року після візиту хтось хворів чи одружувався з родини, то можна було прийти ще раз. Наречені-сироти такими молитвами намагались отримати благословення від батьків. Хворі мали право підійти до могил цадиків (праведників) і лишити записку (квітлах) з проханням про довголіття. Нині навіть істинні ортодокси-євреї більше довіряють лікарям, а походи на кладовища зводяться до навідування та догляду за могилами. Зараз ходять до померлих родичів на 7 і 30 дні після похорону, а далі щорічно в річницю смерті. Найбільшим забобоном було не водити туди з собою дітей при живих батьках. Саме тому складалась ситуація, що єврейські надгробки важко було знайти та ідентифікувати померлого, оскільки онуки вже могли не знати, де поховані їх дідуся та бабусі. Зараз цієї заборони майже ніхто не дотримується. Представники національної меншини нині не визнають поминок, покладання квітів або вінків і навіть вважають це язичницькими ритуалами жертвоприношення [4, с. 160–168].

Таким чином, глухівське єврейське кладовище є прикладом монументальної культури національної меншини в місті. Надгробки унікальні та мають вагоме історичне значення. Сучасні науковці, місцеві краєзнавці мають досліджувати різні аспекти цієї регіональної тематики, вносити віднайдені нагробні плити до Державного реєстру нерухомих пам'яток України з метою збереження інформації про багатонаціональність нашої держави.

Література:

1. Гриценко А.П., Назарова В.В. Поховання 1922–1991 рр. глухівського єврейського цвинтаря в контексті історії єврейської громади міста. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки*. 2022. Т. 35. С. 104–112.
2. Зайцева Н.О. Глухівські надгробки. *Сіверщина в історії України: збірник наукових праць*. 2013. Вип. 6. Глухів: ТОВ «Віо-поліграфісти». С. 53–55.
3. Кашаба О.Ю. Феномен історичного краєзнавства в контексті розвитку історичної науки. *Краєзнавство*. 2005. Вип. 1. С. 31–34.
4. Назарова В.В. Надгробки XIX – початку XX ст. єврейського кладовища міста Глухова як об'єкти культурної спадщини: дис. канд. іст. наук: 26.00.05. Київ, 2019. 222 с.